

[İKİ]

MARX VE ENGELS'İN
1848 DEVRİMİNE KADARKİ İDEOLOJİK
EVRİMLERİ*

AUGUSTE CORNU

BU dönemde, Marx ve Engels'in ideolojik evrimleri iki büyük evre içerir. Bu evrim, her iki evrede de karşılıklarına çıkan ve çözümünü onları ideolojik konumlarını değiştirmeye götüren siyasal ve toplumsal sorunların etkisi altında, diyalektik bir biçimde oluşur. 1845 başlarında, yani tarihsel ve diyalektik materyalizm görüşüne iyiden iyiye vardıkları zamana kadar uzanan birinci evreyi ikinci evreye göre belirleyen şey, ideolojik konum değişikliğinin, özellikle Marx'ta, kurgu ve çözümlemenin alması etkisi altında gerçekleşmesi olgusudur.

İktisadi ve toplumsal olaylar konusunda, hemen hemen salt hukuksal ve felsefi eğitiminden gelen başlangıçtaki bilgisizliği nedeniyle Marx, karşısına çıkan sorunların çözümünü için ilkin kurguya başvurma zorunda kalır. Bu sorunların kurgusal açıdan yapılmış bulunan derinleştirilmiş çözümlemesi, onda ideolojik düzeyde bir ilerlemeye, onu yeni kurgulara götüren bir ilerlemeye yolaçar ve bu yeni kurgular da yeni sorunların çözümüne ulaşmak için ona temel hizmeti görür.

Marx, siyasal etkinliğinin başlarında bir sol-hegelcidir. Prusya mutlakiyet rejimi altında hiçbir gerçek eylem aracına

*Auguste Cornu'nun bu makalesi, *La Pensée*'nin Haziran 1975 sayısında yayınlanmıştır. n° 181, s. 3-13. —*Ed.*

sahip bulunmayan ve böylece eylemlerini felsefi bir düzeyde yürütme zorunda kalan ve bu da bir zaman için hükümet tarafından hoşgörü ile karşılanmaları sonucunu veren genç hegelciler gibi, o da kurulu düzeni, sadece eleştiri ile değiştirme olanağına inanır. Sisteminde Tin'in gelişmesinin tarihin akışını nasıl düzenlediğini gösteren Hegel'in idealist öğretisi ile derinden derine etkilenmiş bulunan genç-hegelciler, Alman burjuvazisinin liberal reformlar elde etme çabalarına ortak olmaları sonucunu veren Prusya devletini düzeltme girişimlerinde, aynı zamanda hem Hegel diyalektiğinin devrimci niteliği ve hem de Hegel'in belli bir tutuculuğa doğru gitgide daha belirgin bir eğilimi ile karşı karşıya geliyorlardı.

Hegel'in aynı zamanda hem özne, hem de nesne olan mutlak Tin'inin gelişmesinde dünyaya kopmaz bir biçimde bağlı bulunması sonucu, diyalektik hareket onda nesnel bir nitelik taşıyordu ve öznel nitelikte bir istenç davranışı ile keyfe bağlı bir biçimde değiştirilemezdi. Hegel'in filozofun rolünü tarihin oluşumunun kavranması ile sınırlandırmasını, işte bu açıktır. Hegelci felsefeyi kendi eylem isteklerine uyarlamak için tarihin gelişmesini mutlak İdea'nın diyalektik hareketi sonucu olarak değil ama Ben'in Ben-Olmayan'a, insanın dünyaya ardı arası kesilmez karşıtlığı sonucu olarak gören Fichte'ye başvurmuş bulunan genç-hegelcileri, bu doyumamazdı.

Bu durum onları, Hegel'in mutlak İdea'sını gelişmesi gerçeğinin ardı arası kesilmez eleştirisinden kaynaklanan evrensel Bilinç ile ve böylece Hegel'in nesnel diyalektiğini daha öznel nitelikteki bir diyalektik ile değiştirmeye götürüyordu. Onlar için, tutucu bir niteliğe sahip bulunduğu ölçüde Hegel öğretisini yadsıma zorunluluğunun nedeni de işte budur. Zorunluluksuz özgürlük yoktur fikrinden, yani özgürlük yolundaki her ilerlemenin belirli bir tarihsel durumun çerçevesi ve koşulları içinde olabileceği fikrinden yola çıkan ve modern görünümü altında oluşmaya daha yeni yeni başlayan Alman burjuvazisinin güçsüzlüğünün bilincinde olan Hegel, Alman burjuvazisinin, özellikle Prusya burjuvazisinin, istemlerini olanak ölçüsünde gerçekleştirmek için Prusya krallığı ile onun desteğini oluşturan Hristiyan kilisesine karşı açık savaşıma girmemesi ama 18. yüzyıl *Aufklärer*'lerinin (Aydınlan-

macılarının) yapmış buldukları gibi onların törelliğini tanımaları gerektiğini düşünüyordu. Onları us açısından doğrulamakla, kendisinin yaptığı şey de buydu.

Bu uzlaşıcı tutumu kabul etmeyen genç-hegelciler, 18. yüzyıl Ansiklopedistleri gibi, eleştirilerini ilkin saldırılması Prusya krallığından daha tehlikesiz olan Hıristiyan dinine karşı yönelttiler. Vahiy öğretisini yadsıyarak, Hıristiyan dininin özünün Yahudi halkının kendi özlemlerini dile getirdiği mitoslar tarafından oluşturulduğunu ileri süren David Friedrich Strauss'dan sonra, Marx'ın dostu olan Bruno Bauer, kendi evrensel Bilincin gelişmesi anlayışı uyarınca, Yahudi ve Hıristiyan dinlerinin, bu gelişmenin ardarda gelen ve yetkinlikten uzak iki aşamasını oluşturduklarını ve evrensel Bilincin yeni gelişmesinin, tüm dinin kaldırılmasını gerektirdiğini düşünüyordu ve bu düşünce, onu Friedrich-Wilhelm IV'ten sonra bir Hıristiyan devlet durumuna gelmiş bulunan Prusya devletini eleştirmeye götürecekti.

Marx'ın ideolojik gelişmesi ve siyasal etkinliği işte burada, genç-hegelci hareketin çerçevesi içinde oluşur. O ilkin, Engels ile birlikte bir *Montagnard* olduğunu söyleyerek, bu hareketin aşırı-solunda yer alır ve karşısına çıkan sorunları, hatta bu sorunlar görünüşte salt felsefi bir görünüme bürünseler bile, demokratik köktencilik açısından inceler. Doktora tezi konusu olarak doğa felsefesinin Demokritos ve Epikuros'daki ayrımını alır. Ona bu seçmeyi yaptıran şey epikuroşuların, stoacılar ve küşümcüler gibi, her türlü özgür düşünce ve eylemin acımasızca bastırıldığı bir çağda, yani biraz da genç-hegelcilerin içinde yaşadıklarına benzer koşullar içinde yaşayan Kendinin Bilinci filozofları olmaları ve bireyin gerçek iyiliği arama özlemlerini sınırlandırarak, onu yazgısını yiğitlikle karşılamaya zorlayarak ve gerçeğin özsellliğini kuşkulu görerek, bireyin özerkliliğini kurtarmaya çalışmalarıdır. Marx'ın genç-hegelci Kendinin Bilinci felsefesinin kurgusal görüş açısından yaptığı Demokritos ve Epikuros'daki doğa felsefesi eleştirisi, konusunun derinleştirilmiş bir çözümlemesi ile onu ideolojik düzeyde büyük bir ilerleme yapmaya götürecektir ve genç-hegelcilerden uzaklaştıracaktır: hem de iki konuda.

Bir yandan Demokritos'un belirlenimciliğine (*détermi-*

nisme) karşı insanal özgürlüğü kurtarmaya çalıştığı için her ne kadar Epikuros'u onaylıyorsa da, onun biraz da atomun sapması biçiminde düşünülen ve insanın dünya üzerindeki etkinliğinden değil ama yalıtıklığından kaynaklanan ve gerçekte insanı güçsüzlüğe adayan özgürlük anlayışını yadsıyordu. Bu onu az sonra, baskının ağırlaşması karşısında, siyasal savaşımdan çekilen ve bu çekilişi bireycilik ve anarşizmin savunusu ile doğrulayan genç-hegelcilerden bir bölümünün tutumunu kınamaya götürecektir.

Siyasal savaşıma bu aynı etkin olarak katılma isteği, onu genç-hegelcilerden bir başka konuda daha uzaklaştıracaktır. Ben ile Ben-Olmayan, insan ile çevresi arasındaki sürekli karşıtlığın gerçekleşmesine izin vermeyen, tin ile dünya arasındaki hegelci birlik zorunluluğu anlayışına bağlı kalan Marx, genç-hegelcilerin görüşünden ayrı yeni bir tarih görüşüne varıyordu. Gerçekten insan tarihinin, tin ile dünya arasında birlik bulunduğu (hegelcilik) dönemler ile dünyanın us-dışı bir duruma gelmesi sonucu, bunlar arasında bir ayrılık bulunduğu, bunun da dünyanın ussallaştırılması için tinin dünya üzerinde bir etkinliğine (fihtecilik) ve sonuç olarak tin ile dünya arasındaki birliğin yeniden kurulmasına yolaçtığı dönemlerin bir almaşasından oluştuğunu düşünüyordu.

Rheinische Zeitung ("Ren Gazetesi") yazıkuruluna katılması yoluyla siyasal savaşıma dolaysız ve etkin girişi, düşüncesini uyarır. Devrimci demokrat olarak liberal burjuvazinin çıkarlarından çok ezilen halkın çıkarlarını savunan Marx, yavaşan tarihin şimdi tin ile, yani felsefe ile dünya arasındaki karşıtlıktan çok, demokrasi ile gerici güçler arasındaki savaşımdan, içeriği şimdi ona, Feuerbach'ın etkisi altında, insanın cinsil özümüş gibi görünen sağıtöreliliğin en yüksek derecesinin, hegelci devletin gerçekleşmesi sonucunu verecek savaşımdan kaynaklandığını düşünür.

Feuerbach, *Das Wesen des Christenthums* ("Hıristiyanlığın Özü", 1841) adlı kitabında, insanı yaratanın Tanrı değil, tersine, kendi cinsil niteliklerini, yani insan türünün özsel niteliklerini ona geçirerek, Tanrıyı yaratanın insan olduğunu açıklamıştı. İnsan böylece, kendi özünü Tanrı'da dışlaştırdığı ölçüde, eksilir. Kendini yeniden insanallaştırabilmek için Feu-

erbach, dinin kaldırılması ile, insanın Tanrıya geçirilmiş cinsil nitelikleri yeniden kazanması gerektiğini düşünüyordu.

İnsanın kendi cinsil doğasına göre yaşayabileceği bu düşüncel devleti gerçekleştirmek için Marx, devlet üzerinde gerçekten etkin olmanın hiçbir pratik olanağı bulunmaması sonucu, zorunlu olarak Prusya devletini yenileştirmek üzere karşısına çıkan tek araca, yani özgür basına başvuracaktır. Ren Diyetindeki tartışmalar üzerine yaptığı çözümlemede (1842), sansürün eleştirisi ile özgür basının zorunluluğuna verdiği önemin nedeni budur.

Rheinische Zeitung yazarlığı sonucu karşısına çıkan toplumsal sorunların çözümlenmesi ("*Debatten über das Holzdiebstahlgesetz*" — "Odun Hırsızlığı Üzerindeki Tartışmalar", "*Die Lage der Meselbauer*" — "Mozel Köylülerinin Durumu") ve çeşitli sosyalist ve komünist öğretilerin irdelenmesi, onu özel olarak Hegel'den aldığı toplumun ve devletin özlüğü konusundaki görüşleri ile toplum ve devlet arasında kurulan ilişkiler üzerine düşünmeye götürür. "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Bir Eleştirisi" (1843) ile bu görüşlerin, yeni sorunların doğurucu bir çözümüne varmak için zorunlu görünen bir düzeltimini yapar.

Bu eleştiride yer ile gök, insan ile Tanrı arasındaki ilişkilerin, onu Hegel'in düşündüğüne karşıt olarak belirleyici öğenin devlet değil ama devlet karşısında, insanın Tanrı karşısındaki rolüne oldukça benzer bir rol oynayan toplum olduğunu tasarlamaya götüren foyerbahçı görüşten yola çıkar. Gerçekten, tıpkı insanın kendi cinsil niteliklerini ona geçirmesi ile Tanrıyı yaratması gibi, toplum da kendi özel niteliklerinin ona geçirilmesi ile devleti yaratır; bu da devleti, tıpkı cennet gibi, insanın kendi cinsil doğasına uygun bir yaşam sürebildiği düşüncel bir küre durumuna getirir. Devletin toplum tarafından yaratılmasının temel nedeni ona, burjuva toplumun insanları rekabet aracıyla kendi öz doğalarına yabancılaşan yalıtık ve bencil bireyler durumuna dönüştüren özel mülkiyet rejimine dayanması olarak görünür ve işte bu, yeni ve çok önemli bir fikirdir, çünkü onun komünizme geçişi sonucunu verecektir. Ama henüz komünist olmadığı için toplumun ve devletin bir dönüşümünün, onların demokratlaştırılması ara-

cıyla olabileceğini düşünür.

Paris'e gidişinden önce, 1843 Eylül sonu ile Ekim başlarında yazdığı Yahudi sorunu üzerindeki makalesinin ("*Zur jüdenfrage*") konusunu, burjuva toplum ve devleti gerçek dönüştürme biçimi oluşturur. Bu makalede bir kez daha, her türlü yabancılaştırmanın kaldırılması ile insanların bütünsel kurtuluşu zorunluluğu foyerbahçı fikrinden yola çıkar ve Bruno Bauer tarafından Yahudi sorunu üzerindeki makalelerinde savunulan tezi, yani Yahudiler ve hıristiyanlar için başta gelen sorunun siyasal kurtuluş aracıyla dinlerinden özgürleşme, hıristiyanların dinlerinin evrensel niteliği nedeniyle Yahudilerden daha kolay erişebilecekleri bir özgürleşme olduğu tezi, bu açıdan eleştirir. Bruno Bauer'in tezine karşı Marx, burjuva toplum çerçevesinde gerçekleşen siyasal kurtuluşun insanları gerçekten özgürleştirmede olduğunu, çünkü bu kurtuluşun dinle aynı zamanda, tüm sonuçları ile birlikte özel mülkiyet rejimini de olduğu gibi bıraktığını ileri sürer. Siyasal kurtuluşun karşısına insanın bütünsel kurtuluşunu, onun sözcüğün foyerbahçı anlamında tasarlanmış insanal kurtuluşunu koyar, ama bu kurtuluşun içinde gerçekleşebileceği biçim üzerine bu makalede bir şey söylemez.

Paris'te komünist olduktan sonra, ancak proleter komünist bir devrimin insanal kurtuluşu gerçekleştirebileceği fikrine varır; ama bu devrimin tarihsel düzeyde nasıl gerçekleşebileceğini göstermek için gerekli iktisadi ve toplumsal bilgilere henüz sahip bulunmadığından, bu sorunu çözmek üzere gene kurguya (*speculation*) başvurmak zorunda kalır. 1844 "*Deutsch-Französische Jahrbücher*"inde ("*Alman-Fransız Yıllıkları*") "*Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung*" ("*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş*") gibi ilginç bir başlık altında yayınlanan bir makalede, Feuerbach biçiminde yapılmış din eleştirisinin insana kendi öz doğasının bilincini vermek için her ne kadar zorunlu ise de özel mülkiyet rejiminin yüklediği baskıdan onu kurtarmak için yeterli olmadığı fikrinden yola çıkar. Dinsel eleştiriyi toplumsal eleştiri ile tamamlama zorunluluğunun nedeni, işte budur.

Ama içinde yaşadığı durumun eleştirisi, sadece İngiltere ve Fransa gibi daha gelişmiş ülkelerin daha önce erişmiş bu-

lundukları düzeye razı olunmasına yolaçan öylesine gerilek bir ülke olan Almanya'da bu eleştiriyi nasıl yapmalı? Bununla birlikte Hegel'in Hukuk Felsefesi ile Almanya'nın bu ülkelerle aynı gelişme derecesine yükselmiş bulunduğu görülür. Bundan ötürü bu felsefeyi eleştirmek, bu kapitalist ülkelerin eleştirisini yapmak ve böylece özel mülkiyet rejiminden komünist rejime geçmenin zorunlu koşullarını yaratmak yerine geçer. Bu iş, ilerici Alman filozofların yapıtı olmalıdır. Ama eleştiri, tek başına hiçbir şey gerçekleştiremez. Bunun için devrimci yığınları kazanmak gerekir. Eğer bu yığınlar henüz Almanya'da yoksalar, devrimci proletaryayı oluşturdukları Fransa'da varlaşmışlardır. Fransız-Alman bağlaşması, yani komünizmi gerçekleştirmek üzere devrimci Alman felsefesi ile Fransız proletaryasının devrimci eyleminin birliği zorunluluğu, işte buradan kaynaklanır.

Bu makale, henüz felsefi kurgu ürünü idi; azçok bir koyut (*postulat*) olarak konmuş bulunan komünizmin gerçekleşmesi ile aşağı yukarı bir düşün-güç değerine sahip proletaryanın büründükleri soyut niteliğin nedeni budur.

Marx'ın kuramsal görüşlerine, onlarda eksik bulunan tarihsel temeli vermek üzere Engels, ilk kez olarak işte burada işe karışır; böylece o, tarihsel materyalizmin bu hazırlanma döneminde, daha sonra çok alçakgönüllü bir biçimde söylediği gibi bir ikinci keman rolü değil ama Marx'tan başka bir düzeyde, onun kadar önemli bir rol oynamıştır.

Genç-hegelci harekete coşkuyla, ama büyük bir özgünlük taşımaksızın katıldıktan (Schelling'in Vahiy Felsefesinin Eleştirisi, 1841/42), Marx gibi Feuerbach'ın etkisi altında kalıp Moses Hess'in etkisi ile komünist olduktan sonra Engels, daha 1842 sonlarında, İngiltere'ye gelişinden başlayarak, bu ülkenin iktisadi, toplumsal ve siyasal durumu üzerine yaptığı ve 1842/43'te yazılan birçok makalenin konusunu oluşturan gitgide daha derin çözümleme ile, çok hızlı bir biçimde gelişmişti.

Engels, bu çözümlemenin başlıca sonuçlarını "*Deutsch-Französische Jahrbücher*"de yayınlanan "*Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie*" ("Ulusal Ekonominin Bir Eleştiri Denemesi") başlıklı bir makalede özetliyor; komünizmin tarih-

sel düzeyde nasıl gerçekleşeceğini göstererek, Marx'ın "*Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung*" başlıklı makalesini tamamlıyordu. Gerçekten, kapitalist rejim ve burjuva toplumu kendi gelişmeleri içinde gözönünde tutan Engels, doğurduğu rekabet ve bunalımlarla bu rejimin orta sınıfların güçten düşmesi ve giderek yokolmasına ve bunun sonucu toplumun, burjuvazi ve proletarya gibi iki karşıt sınıf arasında kutuplaşmasına, bu iki sınıf arasındaki, zorunlu olarak bir proleter devrim oluşturacak olan savaşımın kızışmasına yolaçacağını açıklıyordu; bunun sonucu, kapitalist rejim ve burjuva toplumun ortadan kalkması ve yerlerine komünist bir rejim ve komünist bir toplumun geçmesi olacaktı.

Marx'ın daha sonra dâhice diye nitelendireceği ve ona, henüz kendi soyut görüşüne karşıt bir biçimde, aynı zamanda hem proleter komünist devrimin zorunlu olarak kapitalist rejimin gelişmesinden doğacağını, hem de burjuva toplum ile işçi sınıfının gelişmesini anlamak için kapitalist ekonominin gerçek bir çözümlemesinin ne kadar gerekli olduğunu gösteren bu makale, Silezyalı dokumacıların, "*Deutsch-Französische Jahrbücher*"in yayınlanmasından az sonra patlak veren ayaklanması ile aynı yönde gidiyor ve devrimci bir proletaryanın oluşmasının, bütün ülkelerde kapitalist rejimin gelişmesinin zorunlu bir sonucu olduğunu öğretiyordu. Böylece Marx, Engels'ten başka bir düzeyde, kapitalist rejim ve burjuva toplumun eleştirisini yapmaya yöneltilecekti. "*Deutsch-Französische Jahrbücher*"in yayınlanmasından sonra yazmaya başlayacağı *Ökonomisch-Philosophische Manuskripte*'nin (*Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*) konusu da bu olacaktı.

Bu yapıtta Marx, yeniden kurgusal bir bakış açısında yer alır. Gene foyerbahçı yabancılaşma kavramından yola çıkarak, yabancılaşma olayını kapitalist rejimin belirleyici niteliği durumuna getirir. Gerçekten bu rejimin başta gelen sonucunun, işçiyi emeğinin, kendisine ilişkin olmayan ve karşılığında gerçek değerine denk düşmeyen bir ücret aldığı ürününden yoksun etmek olduğunu gösterir; öyleki işçi, çalıştığı ölçüde eksilir. İnsanı "yabancılaşmış" bir insan durumuna getiren ve kapitalist üretim ile burjuva toplumu nitelendiren "yabancılaşmış" emek biçiminin kaynağı, budur.

Yabancılaşmış emek çözümlemesi, ideolojik planda Marx'a önemli bir ilerleme yaptırır. Gerçekten bu çözümleme ona emeğin, üretken etkinlik olarak tarihin gelişmesi içindeki belirleyici rolünü gösterir. Bu da onu yabancılaşma kavramı yerine "*praksis*", yani üretken etkinlik kavramını geçirmeye götürür. Bu yeni kavramın belirleniminde, Hegel öğretisinin temel eleştirel bir çözümlemesinden yola çıkar. Hegel, diye yazar, tarihin insanal etkinlik ürünü olduğunu iyi kavramıştır. Ama idealist olarak, insanı her şeyden önce tinsel ve doğayı da tinsel bir gerçekliğe, kavramlara indirgemıştır. İnsanın ve doğanın bu tinselleştirilmesi sonucu, onları birleştiren bağ, tinseldir. Eğer Hegel'e karşıt olarak insan, her şeyden önce tinsel bir varlık durumuna getirilmez, tersine özsel etkinliği, en önemli gereksinmelerini karşılayabilmesi için zorunlu üretken bir niteliğe sahip somut bir varlık olarak düşünülür ve eğer doğa soyutlamalara indirgenmez, eğer insan gibi o da somut gerçekliği içinde düşünülürse, insan ile doğa arasındaki bağ artık tinsel değil, ama üretken etkinlik, "*praksis*" olur.

Dönüştürmeye pek yetenekli olmadığı doğanın kendisine sunduğu ile yaşayan hayvandan farklı olarak insan, becerisinin ve teknolojinin gelişmesi sayesinde, gereksinmelerinin karşılanmasına uyarlamak üzere doğayı gitgide daha derin bir biçimde dönüştürmeye yeteneklidir ve doğayı dönüştürdüğü ölçüde kendini de dönüştürür. İnsanal tarihin özünü, işte insan tarafından doğanın ve doğanın dönüşmesi sayesinde de insanın bu birlikte dönüşümü oluşturur. Tarihin gelişmesi görüşünde Marx, ütopyacı görünüyordu çünkü, tıpkı ütopyacılar gibi, insanlığın "yabancılaşmış" emek ve "yabancılaşmış" insan ile belirlenen kötü döneminin karşısına, komünist devrim sayesinde özgürleşmiş emeğin artık yabancılaşmış değil, ama "gerçek" emek ve yenileşmiş insanın da "gerçek" insan olacağı gelecek dönemi koyuyordu.

Burada da Engels, —*Deutsch-Französische Jahrbücher*'deki makaleleri ile yapmış bulunduğu gibi—, İngiltere'nin durumu üzerine, *Ökonomische-Philosophische Manuskripte*'nin yazılmasından az sonra yayınlanan bir makalede (*Die Lage Englands*), Marx'ın henüz şematik ve kısmen de ütopyacı bir nitelik taşıyan yeni tarih anlayışını düzeltip tamamlayacaktır.

Gerçekten Engels makalesinde, İngiltere'nin güncel durumunun, üretim biçimi ile aynı zamanda bu ülkenin toplumsal, siyasal ve ideolojik ilişkilerini de dönüştürmüş bulunan sanayi devrimi atılımı ile açıklandığını gösteriyordu.

Az sonra birlikte yazacakları ama büyük bölümü Marx'ın yapıtı olan *Die heilige Familie*'de (*Kutsal Aile*), her ikisi de bazı felsefi ve toplumsal sorunların çözümlenmesi amacıyla tarihsel materyalizmin bu ilk taslağını tamamlayıp belginleştirecek, ama bu işi henüz foyerbahçı ideolojiden büsbütün kurtulmaksızın yapacaklardır.

Marx birkaç ay sonra, Feuerbach öğretisinin eksiklik ve yetersizliklerinin, Feuerbach'ın iktisadi ve toplumsal gelişme içinde "*praxis*"in belirleyici rolünü görememesinden ileri geldiğini, bu durumun Feuerbach'ı insanın doğa ve öteki insanlarla ilişkilerini seyredici ve duygusal bir açıdan yargılamaya ve toplumsal bakımdan ayrılaşmamış bir insan görüşüne uygun düşen insanbilimsel (*anthropologique*) bir nitelik çıkarmaya götürdüğünü gösterdiği *Thesen über Feuerbach*'ta ("Feuerbach Üzerine Tezler", 1845), foyerbahçı ideolojiden büsbütün kurtulabilmeyi başaracaktır. Foyerbahçı tezleri yadsıyan Marx, bu tezlerden herbirine "*praxis*" kavramına dayanan bir tezle karşı çıkıyor ve böylece tarihsel materyalizmin bazı temel öğelerini belginleştiriyordu.

Onunla aynı zamanda Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (*İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, 1845) adlı kitabında, sanayi devriminin gelişmesinin bu ülkenin üretim biçiminin, toplumsal siyasal ve ideolojik ilişkilerinin gelişmesini nasıl belirlemiş bulunduğunu, İngiltere'nin durumu üzerindeki makalesinde (*Die Lage Englands*) yapmış olduğundan daha derinleştirilmiş ve daha eksiksiz bir biçimde göstererek, böylece Marx'ın kuramsal görüşlerini tarihsel düzeyde yeniden tamamlayarak, Marx'tan başka bir düzeyde ve başka bir yoldan tarihsel ve diyalektik materyalizmin temel ilkelerini saptıyordu.

Marx ve Engels, 1845 Nisan'ında Brüksel'deki karşılaşmaları sırasında, temel görüşlerindeki özdeşliği anlayacaklardı. Tarihsel materyalizm anlayışına varmaları sonucu her türlü kurgu ve her türlü dogmacılıktan kurtulmuş olarak, *Die de-*

utsche Ideologie'de (*Alman İdeolojisi*, 1845/46), üç büyük tarihsel dönemin, İlkçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ'ın çözümlemesi ile tarihin gelişmesinin nasıl her şeyden önce üretim biçiminin gelişmesi tarafından belirlendiğini göstererek, sadece tarihsel materyalizmin değil ama diyalektik materyalizmin de genel ilkelerini birlikte belirleyecek ve belginleştireceklerdi. Kitaplarında, Marx tarafından *Thesen über Feuerbach*'da saptanan genel tarihsel materyalizm görüşünden yola çıkar ve üç büyük tarihsel dönemin çözümlemesinde, Engels'in *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*'da çalışmış olduğu gibi çalışırlar. Gerçekten bu dönemlerin herbiri için o dönemin üretim biçimini belirler ve bunun sözkonusu dönemin iktisadi, toplumsal ve siyasal ilişkilerini nasıl belirlemiş olduğunu gösterirler. Aynı zamanda tarihsel gelişme içinde özel mülkiyet rejimi tarafından yolaçılan sınıf savaşımının büyük rolünü de vurgularlar.

Die deutsche Ideologie ile gelişmelerinin, her şeyden önce siyasal ve toplumsal savaşımın, özellikle proletaryanın, henüz doğrudan doğruya katılmadıkları savaşımının etkisi altında oluşmuş bulunan bir dönemi tamamlanır.

1845 sonlarında, *Die deutsche Ideologie*'nin onları hâlâ geçmişe bağlayan bölümünü (Feuerbach ve Stirner'in eleştirisi) tamamladıkları sırada, proletaryanın etkinliklerini derinden derine etkileyen savaşımı karşısındaki konumlarında köklü bir değişiklik olur. Gerçekten artık bu savaşıma salt ideolojik bakımdan katılmakla yetinmez ama 1846 yılından başlayarak bu savaşımın yönetimini de ellerine almaya çalışırlar. Onları dogmacılık ve kurguculuktan koruyarak, çözmek durumunda kaldıkları sorunları güvenlikle çözmelerini sağlayan tarihsel ve diyalektik materyalizm anlayışına varmaları bakımından, bu iş için donatılmış bulunmaktadırlar.

Uluslararası proletaryanın savaşımının, üzerlerine almaya başladıkları yönetimi, onlar için üç büyük sorun çıkarır:

1. Bu savaşımı yönetmek için, merkezî bir örgenlik kurmak. Önce Brüksel komünist haberleşme bürosunun, sonra da *Bund der Kommunisten*'in kurulmasıyla bunu yaparlar;

2. Proletaryanın uluslararası savaşımının doğru yönelimini sağlamak. Bu onları, bu savaşıma engel olan, bütün bi-

çimleri altındaki ütopyacılık ve reformizme karşı savaşımaya götürür (Weitling, Kriege, Heinzen ve Proudhon'un eleştirisi; bu son eleştiri dolayısıyla Marx, ekonomi politik bilgisinde büyük ilerlemeler gerçekleştirir);

3. Alman proletaryasının savaşım taktik ve stratejisini saptamak. Bu sorun proletaryanın, gerici Prusya devletine karşı savaşımında Alman burjuvazisini destekleyip desteklemeyeceğini bilme sorununu gündeme getiren Prusya seçimleri dolayısıyla ortaya çıkıyordu. Bu sorunu çözmek için Marx ve Engels, erklige erişmiş bulunan ve bu ülkeler proletaryasının yönetici sınıf olarak acımasızca savaşması gereken İngiliz burjuvazisi ile Fransız burjuvazisinden farklı olarak Alman burjuvazisinin, henüz muhalefette bulunması sonucu, belli bir ilerici nitelik taşıdığı olgusundan yola çıkıyorlardı. Bundan, Prusya devletine karşı savaşımında Alman burjuvazisini desteklemenin, Alman proletaryasının çıkarına olduğu sonucu çıkıyordu, — ama gene de burjuvazinin ereği, yeni bir toplumsal ve siyasal temel üzerinde özel mülkiyet rejiminin pekişmesi, proletaryanın ereği ise tersine, bu rejimin kökten kaldırılması olduğundan, erişilecek ereklerdeki temel karşıtlık gözden yitirilmeksizin.

Marx, 1848 devrimi öngününde, *Manifest der Kommunistischen Partei*'yi (*Komünist Parti Manifestosu*) yazmaya, *Bund der Kommunisten* tarafından işte bu koşullar içinde çağrılmıştır. Tarihsel ve diyalektik materyalizm ilkelerinden esinlenen bu *Manifest*'te Marx, sınıflar savaşımının özellikle proletaryanın savaşımının bu gelişme içindeki önemi üzerinde direnerek, modern ve çağdaş Avrupa'nın gelişmesinin başlıca özelliklerini belirtir ve Alman proletaryasına daha önce verilmiş bulunan yönergeler uyarınca, Alman proletaryasının eli kulağında görünen devrim süresince izleyeceği taktik ve stratejiyi saptar. Bu yönergeler, şöyle özetlenebilir: Burjuva devrimi, bu devrimin komünist bir devrime dönüşmesini sağlayacak koşulların yaratılacakları zamana kadar destekleyip geliştirmek. Marx ve Engels, gazeteleri *Neue Rheinische Zeitung*'da ("Yeni Ren Gazetesi"), devrim sırasında işte bu taktiğin doğruluğunu ileri süreceklerdir. Bu taktik onların, proletaryanın savaşımını burjuvazinin savaşımı ile sıkı sıkıya birleştirmeyi

kabul etmeyerek, devrimin kısa sürede başarısızlığa uğramasına katkıda bulunmaktan geri kalmayan aşırılarına karşı çıkmalarına yolaçacaktı.

Ama burjuva devrimin başarısının, proleter devrimin başarısına yolaçacağı yolundaki umutları da kısa zamanda boş çıkacaktı. Büyük burjuvazi, demokratik bir devrim korkusuyla Prusya krallığı devrimci itişin zorlaması altında istemlerini yerine getirir getirmez, onunla birleşti; oysa demokratik özlemlerini gerçekleştirme isteği ile özel mülkiyet rejimine zarar verecek sosyalist bir hükümet görme korkusu arasında bölünmüş bulunan küçük-burjuvazi duruksun görünüyordu ve bu nedenle Frankfurt Parlamentosunu güçten düşürecekti. Avusturya imparatoru ile Prusya kralı, bu katılma ve bu duraksamalardan güçlenerek, çok geçmeden orduyu yeniden ellerine alacak, Viyana ve Berlin'de devrimi ezecek ve en sonunda, Baden Büyük-Dükalığındaki son devrimci sıçramaların da başarısızlığa uğraması üzerine, Frankfurt Parlamentosunu ortadan kaldıracaklardı.

Devrimin bastırılmasından sonra İngiltere'ye sığınan Marx ve Engels, devrim üzerinde düşünerek, devrimin başta gelen nedeninin Avrupa proletaryasını sefalete düşürerek onu başkaldırmaya götüren ağır 1846/47 tarımsal ve sınai bunalımı olduğunu; başarısızlığının temel nedenlerinden birinin de iktisadi konjonktürün 1848 başlarından sonra sefaleti hafifleterek işçi sınıfının dövüşkenliğini yitirten sürekli iyileşmesinden başka bir şey olmadığını anlayacaklardı. Konjonktürün bu iyileşmesi tüm devrimci perspektifi yokettiğinden Marx ve Engels, Will-Schapper'in silahlı ayaklanma girişimlerine karşı çıkacaklardı.

Daha sonra, devrimin Almanya ve Fransa'daki gidişini *Revolution und Konterrevolution in Deutschland (Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim, Engels, 1851/52)* ve *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte'da (Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, Marx, 1852)* çözümleyen Engels ve Marx, devrimin bu iki ülkedeki nedenleri ile başarısızlık nedenlerini usta bir biçimde açıklamışlardır. Konjonktürün sürüp giden iyileşmesi yakın bir devrim umudunu ortadan kaldırdığından Marx ve Engels, bunun sonucu *Bund der Kommunisten*'in dağılmasına

karar vererek, yeni koşulların gereğini yerine getirmişlerdir. O zaman Marx kendini, sonucu *Das Kapital* olacak olan ekonomi politik irdelemelerine verecek, Engels ise Manchester'daki büro işine geri dönerek, yapıtını tamamlaması için Marx'a yardım edecekti.

*

EKONOMİ POLİTİK VE FELSEFE ELYAZMALARI

Feuerbach Üzerine Tezler'e kadar Marx'ın düşüncesinin gelişmesi, kurgu ile çözümlemenin bir etki almaşmasına dayanır. Kurgu, ekonomi politik ve tarih yasalarının yeterli bir bilgisi yokluğunda, karşısına çıkan sorunları henüz yarı-idealist bir biçimde incelemesini sağlar ve bu sorunların çözümlemesi, ona ideolojik planda ilerlemeler yaptırır.

Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları'na gelince Marx, iki koyuttan yola çıkar: Sosyalizm için insanın cinsil özünü gerçekleştirme zorunluluğu ve kapitalist rejimin eleştirisini foyerbahçı yabancılaşma kavramı açısından yapma. Marx'ın özel mülkiyet rejimi altında, insanal etkinlik ve yaşamı belirleyen ve komünist rejimdeki insanın cinsil doğasına uygun düşen "gerçek" emek ile "gerçek" insanın karşıt düşükleri yabancılaşmış emek ve yabancılaşmış insan anlayışının kaynağı, budur.

Geçmişini oluşturan kötü çağa, düşüncelleştirilmiş bir geleceğin karşıt çıktığı bu yapıtın henüz yarı-idealist ve ayrıca ütopyacı niteliğini bu durum belirler. Ama kapitalist rejimin henüz kurgusal bir bakış açısından yapılmış çözümlemesi, ona ideolojik düzeyde kesin bir ilerleme olanağı verir. Gerçekten, "yabancılaşmış" emek çözümlemesi, üretken etkinliğin "*praksis*"in, insan yaşamındaki ve tarihteki tüm önemini kavramasını sağlar. Ve bu çözümleme onu, tarihin özünün insanın üretken etkinliği aracıyla doğanın kerteli dönüşümü ve doğanın dönüşümü süresince insanın dönüşümü tarafından oluşturulmuş bulunduğunu düşünmeye götürür.